

УДК 811.161.3

С.У. Бачкова**ІНТЭРТЭКСТЭМЫ Ў МОВЕ БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

Адметная асаблівасць беларускай мастацкай літаратуры XX стагоддзя – выкарыстанне інтэртэкстуальных сувязяў як праяўленне звароту да каштоўнасцяў рускай і сусветнай культуры. Інтэртэкстэма з’яўляецца сродкам выражэння міжтэкставых сувязяў і характарызуецца як узнаўляльная адзінка. Асноўныя крытэрыі вызначэння гэтай адзінкі – яе вядомасць усім прадстаўнікам нацыянальнай лінгва-культурнай супольнасці, актуальнасць і пастаяннае ўзнаўленне ў маўленні. Інтэртэкстэмы размяжоўваюцца паводле паходжання дзеля адлюстравання культурных асаблівасцяў нацыянальнага дыскурсу. Такія тэкставыя ўключэнні з’яўляюцца моўнай формай перадачы інтэртэксту і прадстаўлены рознымі структурнымі адзінкамі мовы, якія наўмысна ўводзяцца аўтарам ў тэкст і рэалізуюцца ў розных функцыях.

Уводзіны

Інтэртэкстуальнасць – гэта працэс культурнага, гістарычнага, семіятычнага і міжтэкставага ўзаемадзеяння, які з’яўляецца адной з катэгорый тэксту і служыць сродкам адлюстравання міжтэкставых сувязяў. Вывучэнне гэтых сувязяў – актуальны накірунак даследавання ў сучаснай лінгвістыцы, пра што сведчаць шматлікія даследаванні І.У. Арнольд, В.Р. Кастамарава, В.У. Красных, Д.Б. Гудкова, Е.А. Нахімавай, Г.Г. Слышкіна, І.П.Смірнова, Н. Пьеге-Гро, Н.А. Фацеевай [1–9]. Інтэртэкстэмы як моўны сродак выражэння даследавалі К.П. Сідарэнка, В.М. Макіенка [10; 11]. Вывучэнню інтэртэкстуальнасці і інтэртэкстэм на матэрыяле рускай мовы прысвечана некалькі дысертацый [12–14]. Даследаванні моўных аспектаў інтэртэкстэм на матэрыяле беларускай мовы не атрымала ґрунтоўнага асвятлення. Гэтай праблематыцы прысвечаны нешматлікія працы [15–19].

Для беларускай літаратуры XX ст. інтэртэкстуальнасць з’яўляецца вельмі характэрнай, што адлюстроўвае шырокае развіццё сусветных культурных сувязяў. У беларускай мастацкай літаратуры XX ст. склаліся пэўныя прыёмы выкарыстання інтэртэкстэм як сродку выражэння інтэртэкстуальных сувязяў, якія неабходна ахарактарызаваць для адэкватнага ўспрымання любога твора.

Мэта артыкула – разгледзець спецыфіку функцыянавання інтэртэкстэм у мове беларускай мастацкай літаратуры. Задачы артыкула: 1) вызначыць склад інтэртэкстэм у мове мастацкай літаратуры; 2) акрэсліць іх паходжанне; 3) апісаць функцыянальную разнастайнасць у беларускіх мастацкіх тэкстах.

Інтэртэкстэма з’яўляецца адзінкай перадачы моўнай катэгорыі інтэртэкстуальнасці [14, с. 33] і найменшай адзінкай, якая маніфестуе інтэртэкстуальныя адносіны. Інтэртэкст пачынае існаваць у тэксце як пэўная адзінка з моманту актуалізацыі інтэртэкстэмы, асноўнымі прыметамі якой з’яўляюцца прэцэдэнтнасць, узнаўляльнасць і суаднесенасць з крыніцамі, што выяўляецца ў цытатнасці (відавочнай або ўтоенай). У артыкуле пад інтэртэкстэмай разумеецца «адзінка інтэртэксту, функцыянальна арыентаваная міжтэкстава, прадстаўнік пратэксту, міжузроўневы рэляцыйны (суадносны) сегмент зместавай структуры тэксту – сэнсавай, граматычнай (марфемна-словаўтваральнай, марфалагічнай, сінтаксічнай), лексічнай, прасадычнай (рытміка-інтанацыйнай), страфічнай, кампазіцыйнай, – які далучаны да міжтэкставых сувязяў» [10, с. 11].

Навуковы кіраўнік – С.Ф. Іванова, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры англійскага, агульнага і славянскага мовазнаўства Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова

Інтэртэкстэмы (паводле тэрміналогіі І.У. Захаранкі, В.У. Красных і інш., прэцэдэнтныя феномены) могуць з'яўляцца сімваламі і функцыянаваць у тэксце ў выглядзе згорнутых намінацый, успрыманне якіх актуалізуе культурны код, або могуць служыць сродкам выражэння эмоцый, ацэнкі, дадатковай аргументацыі [20, с. 101]. Многія даследчыкі [6; 8; 9; 15; 21] адзначаюць суб'ектыўнасць успрымання інтэртэкстуальных сувязяў. Распазнаванне інтэртэкстэм у тэксце залежыць ад эрудыцыі, памяці, унутранай культуры чытача, спосабаў чытання і г.д.

Інтэртэкстэмы (паводле тэрміналогіі Ю.А. Сарокіна, прэцэдэнтныя цытаты) з'яўляюцца вынікам «свядомай і несвядомай устаноўкі аўтара на структураванне прэцэдэнтнага поля. Прэцэдэнтнае поле тэксту актывізуе ў свядомасці рэцыпіента кагнітыўна-эматыўныя і аксіялагічныя структуры, якія фарміруюць сэнсавае поле тэкстаў культуры, агульнае і для аўтара, і для чытача» [22, с. 13]. Асноўным крытэрыем вылучэння інтэртэкстэмы з'яўляецца яе вядомасць усім прадстаўнікам нацыянальнай лінгва-культурнай супольнасці, актуальнасць і пастаяннае ўзнаўленне ў маўленні. Напрыклад, *Рэдактар спыніўся каля стала, шырока развёў рукі. – Што я бачу! Змаганне на зялёным полі!.. О, людзі, людзі!! Як далёка адышліся вы ад законаў разумнага жыцця! І гора тым, хто будзе пераможан!* – *тонам філосафа адказаў Тарас Іванавіч* (Я. Колас. На ростанях) [23, с. 231] – лац. *Vae victis!* (бел. *Гора пераможаным!*) – вядомы лацінскі крылаты выраз са значэннем 'умовы заўсёды дыктуюць пераможцы, а пераможаныя павінны быць гатовыя да любога трагічнага павароту падзей'.

Адным з крытэрыяў вызначэння інтэртэкстэмы з'яўляецца яе распазнаванне ў тэксце, яе выдзяляльнасць і дакладнае абазначэнне межаў. Інтэртэкстэмы, якім уласцівы адзначаныя прыметы, некаторыя даследчыкі [22, 14] прапануюць разглядаць як маркіраваныя.

Інтэртэкстэмы, прадстаўленыя прэцэдэнтнымі імем, сітуацыяй, выказваннем, якія дакладна арыентаваны на тэкст-крыніцу, лёгка распазнаюцца і лёгка выдзяляюцца ў тэксце, мы разглядаем як маркіраваныя. Напрыклад, *Злачынцы, частка якіх сядзіць на лаве падсудных, а частка яшчэ знаходзіцца ў гэтай зале на становішчы свабодных людзей, не грэбавалі ніякімі спосабамі для ажыццяўлення сваіх злачынных мэт. Яны страцілі сумленне, забыліся аб сваім доўгу, аб сваёй ролі, якая адведзена ім: «сеяць разумнае, добрае, вечнае»* (Я. Колас. На ростанях) [24, с. 339] – інтэртэкстэма *сейте разумнае, добрае, вечнае* прадстаўлена радкамі з верша «Сеяцелям» (1876 г.) М.А. Някрасава, якія сталі крылатымі. Выслоўе ўжываецца ў значэннях 'займацца асветніцтвам', 'выхоўваць падростаючае пакаленне', 'несці ў грамадства прагрэсіўныя ідэі'.

Наступным крытэрыем вызначэння інтэртэкстэмы з'яўляецца прымета экспліцытнасці/імпліцытнасці. Экспліцытныя інтэртэкстэмы афармляюцца пунктуацыйна-графічнымі сродкамі, можа ўказвацца крыніца цытавання. Такія інтэртэкстэмы ўспрымаюцца чытачом як адсылка да пратэксту, як чужое слова, але пры гэтым крыніца тэксту можа і не ўказвацца. Напрыклад, – *Каго ты хочаш у дурнях пакінуць? – зняважліва пытае пісар. – Скажы мне, з кім ты знаёмы, і я табе скажу, хто ты, – прыводзіць ён вядомы афарызм* (Я. Колас. На ростанях) [23, с. 348]. Гэта алюзія да вядомага афарызма «Скажы мне, хто твае сябры, і я скажу, хто ты» з рамана «Дон-Кіхот» іспанскага пісьменніка Мігеля дэ Сервантэса Сааведры.

Імпліцытная інтэртэкстэма звычайна прадстаўлена ў выглядзе алюзіі або рэмінісцэнцыі і разлічана толькі на інтэртэкстуальную кампетэнцыю чытача. Напрыклад, *[Моцкін]: А потым? Будзем націскаць і здаваць хлеб, каб вярнуць гарантыйныя распіскі. Праўда, цяпер развялося столькі рэвізораў, кантралёраў і правяральшычкаў, што хоць ты плач. І асабліва тых, як іх, што пішуць у газеты, у «Кракадзіл», у «Вожык».* *[Калібераў]: А ты, брат, камбінатар! Сне-ец!* (А. Макаёнак. Выбачайце, калі ласка) [25, с. 101]. Інтэртэкстэма *камбінатар* з'яўляецца алюзіяй да вобраза Астапа Бэндара,

галоўнага героя раманаў І. Льфа і Я. Пятрова «Дванаццаць крэслаў» і «Залатое цяля», якому ўласцівы такія якасці, як схільнасць да авантурызму і махлярства.

Інтэртэкстэмы як мінімальныя змястоўныя і арганізацыйныя адзінкі зыходнага тэксту могуць быць прадстаўлены адзінкамі розных моўных узроўняў.

І. Узровень тэксту. Інтэртэкстэма прадстаўлена складаным сінтаксічным цэлым (ССЦ). ССЦ як форма выражэння інтэртэксту ў творы мастацкай літаратуры з'яўляецца своеасаблівым тэкстам у тэксце. «Ёсць меркаванне, што чытач разгорне зерні іншых структурных канструкцый у тэксце. Падобныя ўключэнні могуць чытацца і як аднародныя з акружаючым іх тэкстам, і як разнародныя з ім» [26, с. 160]. ССЦ можа з'яўляцца непадзельнай адзінкай выражэння пратэксту, маркіраванай (пэўнае ўказанне на пратэкст, лёгка выдзяляецца ў тэксце, мае свае межы), экспліцытнай інтэртэкстэмай (афармляецца пунктуацыйна-графічнымі сродкамі, указваецца крыніца). Напрыклад, *Настаўніку прыгадаліся заключныя радкі пушкінскай элегіі «Брожу ли я вдоль улиц шумных»: // И пусть у гробового входа // Младая будет жизнь играть // И равнодушная природа // Красою вечною сиять.* (Я. Колас. На ростанях) [24, с. 39–40]; або эпіграф да верша А. Куляшова «Колас» (*Коласу – вырасціць // жменю зярнят*) [27, с. 51] – радкі з верша М. Танка «Добра было б...»).

Інтэртэкстэма часта прадстаўлена ССЦ, калі апісваецца вядомая прэцэдэнтная сітуацыя, выкарыстоўваюцца прэцэдэнтныя імёны і выказванні, разам з тым імпліцытнасць звязана з захаваным цытаваннем, алюзіямі, рэмінісцэнцыямі. Напрыклад, маркіраванай імпліцытнай інтэртэкстэмай як ССЦ у раманах Якуба Коласа «На ростанях» з'яўляецца біблейская гісторыя стварэння свету, якую расказвае дзяк Бацяноўскі непаслухмяным вучням: *Паслухаў Адам сваю жонку, з'еў яблыка з забароненага дрэва. А як з'еў, дык адразу пазнаў, што зрабіў брыдка... Нядобра яму зрабілася, і першы раз аблаяў Еву як мае быць. А тая маўчыць, – ну што ты возьмеш з бабы?* [23, с. 323–324]. Або вядомы парадокс аб абсалютнай адсутнасці свабоды волі, аўтарам якога лічыцца французскі філосаф Жан Бурыдан (*Лабановіч усміхнуўся сам сабе: яму прыпомнілася казка пра асла. Галодны асёл папаў між двух стагоў. Ён спыніўся і паचाў разважаць, да якога стога яму накіравацца. Разважаў да таго часу, пакуль не выпрастаў ногі. У канцы Лабановіч вывеў такое заключэнне, што гэтыя дзве дзяўчыны ахаваюць яго ад таго, каб закахацца ў адну з іх, і яму стала весела*) [23, с. 66].

Інтэртэкстэма можа быць прадстаўлена ССЦ і ў тым выпадку, калі «адсылка да чужога слова ажыццяўляецца як намёк, разлічаны на кампетэнцыю рэцыпіента» [14, с. 34]. Так, у маналогі Ядвісі ў трылогіі Я. Коласа «На ростанях» інтэртэкстэма рэалізуецца як рэмінісцэнцыя да вобраза Кацярыны з п'есы А.М. Астроўскага «Навальніца» (*Ёй хочацца пабачыць яго. Эх, каб ёй крылле! От бы ўзнялася цяпер і паляцела да яго, проста каб пабачыць яшчэ раз, вось так, як пазірала на яго тут, калі ён і не ведаў аб тым*) [23, с. 180]. Параўнаем: [*Катерина*]: *Я говорю, отчего люди не летают так, как птицы? Знаешь, мне иногда кажется, что я птица. Когда стоишь на горе, так тебя и тянет лететь. Вот так бы разбежалась, подняла руки и полетела* [28, с. 18].

Інтэртэкстэма не заўсёды функцыянуе ў нязменным выглядзе. Даволі часта кампаненты інтэртэкстэмы могуць з'яўляцца адсылкамі да аднаго або некалькіх пратэкстаў. Напрыклад, у маналогі Кудасава з п'есы А. Макаёнка «Пагарэльцы» можна ўбачыць зварот адразу да некалькіх гістарычных падзей і асоб. (*Кудасаў*): *А як жа не спяшацца? Правароніць можна. Вы наберыце з такімі біяграфіямі, што... Мне цяжка будзе цягацца. Я адкрыта: мой дзед цара не забіваў, дэкабрыстам не быў. Дзевяцьсот пяты год праспаў на печы. Ён, дурань, аб унуках не клапаціўся. А ў лейтэнанта Шміта вунь колькі ўнукаў! Праўда, бацька мой у грамадзянскую не падвёў. Не прымкнуў ні да Пятлюры, ні да Балаховіча. Устаяў! І за тое – дзякуй. А мог бы на рэвалюцыйнай хвалі ўзляцець... А цяпер вось і я быў бы на сметніку, каб не класавае чуццё і адда-*

насць) [29, с. 134]. Кампаненты *мой дзед цара не забіваў, дзекабрыстам не быў, дзевяцьсот пяты год* з’яўляюцца алюзіямі на рэальныя падзеі канца XIX – пачатку XX стст. – замах на цара Аляксандра III (1887 г.), паўстанне рускіх дваранскіх рэвалюцыянераў (снежань 1825 г.), першая руская буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя. Кампаненты *Пятлюра і Булаховіч* з’яўляюцца адсылкамі да дзейнасці С.В. Пятлюры і С.Н. Булак-Балаховіча. Выкарыстанне кампанента *ў лейтэнанта Шміта вунь колькі ўнукаў!* з’яўляецца трансфармацыяй вядомага выразу «дзеці лейтэнанта Шміта» з рамана І. Ільфа і Я. Пятрова «Залатое цяля», у якім так называюцца спрытныя махляры, што выдавалі сябе за дзяцей лейтэнанта расійскага флоту П.П. Шміта.

II. Сінтаксічны ўзровень. Інтэртэкстэма ў тэксце можа быць прадстаўлена сінтаксічнымі адзінкамі (словазлучэннем, простым або складаным сказам). Напрыклад, *Кручу: «Над домам флюгер ёсць у любай». // І Шуберт падзяляе ціхі сум. // О «Зімні шлях»! Забытыя будынкі, // Забыты водар ад каханых губ.* (У. Караткевіч. Зімняя элегія) [30, с. 49]. Інтэртэкстэмы *над домам флюгер ёсць у любай, зімні шлях* нагадваюць чытачу вядомы вакальны цыкл «Зімні шлях» аўстрыйскага кампазітара Ф. Шуберта. *Лабановіч прыглядаецца да яе, мяркуе, да якой катэгорыі жанчын аднесці. Яна* [Вольга Віктараўна] *нагадвае яму тургенеўскую нігілістку* [23, с. 316] (інтэртэкстэма з’яўляецца алюзіяй да вобраза Базарова з рамана І.С. Тургенева «Бацькі і дзеці»).

III. Фразеалагічны ўзровень. Інтэртэкстэма можа быць выражана рознымі адзінкамі фразеалагічнага ўзроўню. Многія фразеалагізмы ўзнікаюць на аснове пэўных тэкставых крыніц (пераважана міфалогіі, тэкстаў Святога Пісання), не губляючы сувязі з імі. У такім выпадку рэцыпіентам адчуваецца сувязь фразеалагізма з пратэкстам. Напрыклад, *У калгас пайшлі не думаючы. Пайшлі таму, што ўсе ішлі. Або думалі, што калгас – гэта рай, дзе даюць манну нябесную...* (В. Каваленка. Падвышанае неба) [31, с. 256]; *Адукуль яму, думаем, такая манна нябесная?.. Ды нехта зірк, а на грашовых пераводах акуратныя штампікі: грошы насылае рэдакцыя* (М. Кусянкоў. Явар з калінаю) [32, с. 7]. Інтэртэкстэма-фразеалагізм *манна нябесная* са значэннямі ‘што-небудзь вельмі патрэбнае, доўгачаканае’ і ‘багацце падазронага паходжання’ ўзята з біблейскага апаведу «пра сыноў Ізраіля», якія на працягу 40 гадоў елі манну, пакуль не прыйшлі ў зямлю запаветную. Інтэртэкстэмамі могуць быць прыказкі, прымаўкі з фальклору або крылатыя выразы, афарызмы з літаратурных крыніц. Інтэртэкстэмы могуць быць ужытыя як у нязменным, так і ў трансфармаваным выглядзе. Напрыклад, *Усе шляхі прыводзяць не да Рыма, // А да родных вербаў і бяроз* (У. Караткевіч. У дняпроўскіх хвалях, бы ў калысцы...) [30, с. 40] – граматычная трансфармацыя вядомага выразу «Усе дарогі вядуць у Рым».

IV. Лексічны ўзровень. Многія інтэртэкстэмы-лексемы з’яўляюцца прэцэдэнтнымі і выконваюць ролю сімвалаў. Напрыклад, *Я ганарылася табою ў марах, // Адважны мой, каханы мой Ікар...* (У. Караткевіч. Вячэрнія ветразі) [30, с. 67] – алюзія да вобраза Ікара з міфаў Старажытнай Грэцыі, сімвалу ўзнёслых чалавечых імкненняў. *Сэрцу лёгенька было, // Цэлы свет – вясёлы рай, // Хоць і восень, а святло // Так і льецца цераз край* (Я. Купала. Лён) [33, с. 70] – інтэртэкстэма *рай* з’яўляецца сімвалам блажэннага шчаслівага жыцця, навакольнай прыгажосці і гармоніі.

Інтэртэкстэма з’яўляецца ўзнаўляльнай адзінкай, а яе асноўнай прыметай становяцца суадносіны з крыніцай, якія могуць выяўляцца ў рознай ступені. Інтэртэкстэмы ў беларускіх мастацкіх тэкстах характарызуюцца разнастайнасцю крыніц, найбольш тыповыя з якіх наступныя: 1) творы класічнай мастацкай літаратуры (нацыянальнай, руская, замежнай); 2) міфалогія; 3) Біблія; 4) фальклор; 5) мастацтва; 6) дзейнасць прадстаўнікоў нацыянальнай, рускай і сусветнай гісторыі, культуры і навукі; 7) падзеі айчыннай і сусветнай гісторыі.

Найбольш частотнымі крыніцамі інтэртэкстэм у мове беларускай мастацкай літаратуры з'яўляюцца творы класічнай нацыянальнай і сусветнай мастацкай літаратуры, Біблія і фальклорныя тэксты. Даволі часта пратэкстам інтэртэкстэм з'яўляюцца сюжэты, вобразы, цытаты, выслоўі, назвы твораў класічнай мастацкай літаратуры. Напрыклад, *Калі мы ўсе разыграем такую «божскую камедыю», дык, яй-права, добра будзе!* (Я. Колас. На ростанях) [24, с. 183] – назва паэмы Дантэ Аліг'еры «Боская камедыя» (1321 г.), сусветна вядомага твора эпохі Ранняга Адраджэння. Я. Колас сумяшчае фразеалагізм *«разыграць камедыю»* і назву твора *«Боская камедыя»*, падкрэсліваючы, якое істотнае значэнне мае для герояў твора гэты падман і адносіны герояў да гэтага падману. Зварот у рамана да твора Дантэ Аліг'еры сведчыць пра гатоўнасць Лабановіча і яго таварышаў пайсці на самаахварнасць дзеля справы, за якую змагаецца народ. – *Правільна, стары, – падтрымаў Лабановіча Уладзік Сальвэсеў і зараз жа зацягнуў: Вихри враждебные веют над нами* (Я. Колас. На ростанях) [24, с. 124]. Выкарыстанне радкоў з песні «Варшавянка» (1897 г.) на словы савецкага дзяржаўнага і палітычнага дзеяча Г.М. Кржыжанойскага падкрэслівае прыналежнасць герояў рамана да рэвалюцыйнага руху ў Расіі.

Фальклорныя інтэртэкстэмы прадстаўлены звычайна прыказкамі, прымаўкамі, адсылкамі да вобразаў, сюжэтаў, выразаў з казак, паданняў, легендаў, песень. Напрыклад, *У глушы, дзе туманы белыя, // Дзе жывуць лесуны і трасца, // Як заўсёды, шукалі смелыя // Кветку-папараць, кветку ичасця* (У. Караткевіч. У тую ноч) [30, с. 44] – алюзія да вядомай усім славянскім народам легенды, паводле якой у купальскую ноч нібы расцітае кветка папараць, і той, хто яе адшукае, можа авалодаць усімі зямнымі скарбамі.

Інтэртэкстэмы біблейскага паходжання звязаны са зваротам да біблейскіх сюжэтаў, вобразаў і цытат з тэкстаў Святога Пісання. Напрыклад, *І прадаў ён Хрыста. І адвалілі за гэта // Трыццаць срэбных дынараў* (У. Караткевіч. Балада аб трыццаці першым сярэбраніку) [30, с. 142] – зварот да евангельскага сюжэту аб пацалунку Іуды, які выступае як «узор» здрады наогул. Або *Я хацеў бы прасіць вас, калега, пазнаёміць мяне з вашай грамадой, бо трэба ж, як кажучь, аддаць кесарава кесараві* (Я. Колас. На ростанях) [23, с. 22]. Параўнаем: *«Кесарава кесару, а Божае Богу»* – выраз з Евангелля, які мае значэнне «кожнаму прызначаецца тое, што стала вынікам яго дзеянняў».

Інтэртэкстэмы як моўныя адзінкі могуць рэалізоўвацца ў мастацкіх тэкстах у розных функцыях: інтэртэкстуальнай, афарыстычнай, аргументацыйнай, палемічнай, экспрэсіўнай, гумарыстычнай, эстэтычнай, вобразнай, намінацыйнай і кампазіцыйнай [19; 34; 35]. Інтэртэкстуальная функцыя ўласціва ўсім інтэртэкстэмам без выключэння і звязана з выражэннем міжтэкставых сувязяў і ўтварэннем дадатковых асацыяцый.

Найбольшая колькасць інтэртэкстэм выконвае афарыстычную функцыю і служыць абагульненнем, выражэннем значнай думкі. Напрыклад, *У нас сёння дзень не прапаў дарма, бо ў гэты дзень мы многа смяліся, – заўважыў Лабановіч, – Ніціз вуснамі свайго Заратустры казаў: «Той дзень, калі вы не смеяцеся, прападае для вас»* (Я. Колас. На ростанях) [23, с. 76]. Вельмі часта інтэртэкстэмы выконваюць экспрэсіўную функцыю, калі трэба адлюстраваць эмацыянальны стан героя: *Вам, як бачу я, хацелася б заспяваць: Гром победы, // раздавайся. // Веселися, храбрый Росс* (Я. Колас. На ростанях) [23, с. 361] – і гумарыстычную функцыю, звязаную са стварэннем камічнага або іранічнага эфекту: *Калі хочаце ведаць праўду, дык скажу: пратакол напісаў бог Бахус!* (Я. Колас. На ростанях) [24, с. 475]. Значна радзей інтэртэкстэмы ўжываюцца ў палемічнай, вобразнай, намінацыйнай і кампазіцыйнай функцыях. Кампазіцыйная функцыя мае дачыненне да інтэртэкстэм як элементаў кампазіцыйнай будовы тэксту: *Ах, поналась, пташка, стой, // Не уйдеш из сети! // Не расстанемся с тобой // Ни за что*

на свете! – спакойна дэкламаваў Лабановіч, не зводзячы з яе вачэй, любуючыся ёю, шчасліва ўсміхаючыся (Я. Колас. На ростанях) [23, с. 152].

У тэкстах мастацкай літаратуры інтэртэкстэмы могуць выконваць таксама імператыўную, ідэалагічную, дыдактычную функцыі, але ўжыванне інтэртэкстэм у гэтых функцыях не вызначаецца прадукцыйнасцю і мае індывідуальна-маўленчую прыроду.

Заклучэнне

Адметнай асаблівасцю мовы беларускай мастацкай літаратуры з’яўляецца ўжыванне адзінак інтэртэксту, якія выступаюць сродкам выражэння міжтэкставых сувязяў і адлюстроўваюць зварот да культурных, гістарычных і сусветных каштоўнасцяў. Такія тэкставыя ўключэнні размяжоўваюцца паводле паходжання, характарызуючы культурныя прыярытэты нацыянальнага дыскурсу. Найбольш частотнымі крыніцамі інтэртэкстэм з’яўляюцца творы класічнай мастацкай літаратуры, Біблія і фальклор. Інтэртэкстэмы могуць быць прадстаўлены рознымі структурнымі адзінкамі мовы, якія наўмысна ўводзяцца ў тэкст, рэалізуючы розныя функцыі: інтэртэкстуальную, афарыстычную, аргументацыйную, палемічную, экспрэсіўную, гумарыстычную, эстэтычную, вобразную, намінатыўную і кампазіцыйную.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Арнольд, И.В. Проблема интертекстуальности / И.В. Арнольд // Вес. С.-Петербур. ун-та. Сер. 2. История. Языкознание. Литературоведение. – 1992. – Вып. 4. – С. 53–61.
2. Костомаров, В.Г. Как тексты становятся прецедентными / В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. – 1994. – № 1. – С. 73–76.
3. Красных, В.В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В.В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 2. – С. 5–2.
4. Гудков, Д.Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности : монография / Д.Б. Гудков. – М. : МГУ, 1999. – 152 с.
5. Нахимова, Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации : монография / Е.А. Нахимова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т»; Ин-т социального образования, 2007. – 207 с.
6. Слышкин, Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе : монография / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
7. Смирнов, И.П. Порождение интертекста. Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака / И.П. Смирнов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – 191 с.
8. Пьеге-Гро, Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро. – М. : ЛКИ, 2008. – 240 с.
9. Фатеева, Н.А. Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеева. – М. : КомКнига, 2007. – 280 с.
10. Сидоренко, К.П. Интертекстовые связи пушкинского слова : монография / К.П. Сидоренко. – СПб : Изд-во РГПУ имени А.И. Герцена, 1999. – 253 с.
11. Мокиенко, В.М. Интертекстемы и текст в славянских языках / В.М. Мокиенко // Интертекст в художественном и публицистическом дискурсе : Сб. докладов междунар. науч. конф. – Магнитогорск, 2003.
12. Постнова, Т.Е. Прецедентные тексты в печатной рекламе (лингвокультурологический аспект) : дис. ... канд. культурологии : 24.00.01 / Т.Е. Постнова ; МГУ. – М., 2002. – 189 с.

13. Бутько, Ю.В. Лингвокультурологическая характеристика межтекстовых связей в условиях демократизации языковых процессов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ю.В. Бутько ; Ярославский гос. пед. ун-т. – Ярославль, 2009. – 232 с.
14. Золотухина Е.Н. Категория интертекстуальности в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е.Н. Золотухина ; Вятский гос. гуманитар. ун-т. – Киров, 2009. – 207 с.
15. Супрун, А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А.Е. Супрун // Вопросы языкознания – 1995. – № 6. – С. 17–29.
16. Кураш, С.Б. Поэтический текст как поле «диалога метафор» / С.Б. Кураш // Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе (проблемы теоретической и исторической поэтики) : материалы междунар. науч. конф. : в 2 ч. – Гродно : ГрГУ имени Я. Купалы, 2000. – Ч. 2. – С. 171–176.
17. Боднар, М.П. Текст и интертекст / М.П. Боднар // Личность – слово – социум : материалы 6-ой Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 19–20 апр. 2006 г. : в 2 ч. / Минск : Паркус плюс, 2006. – Ч. 2 – С. 153–156.
18. Вальчук, А.В. Біблейскія матывы ў творчасці Янкі Купалы : дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01. / А.В. Вальчук ; Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы НАН Беларусі. – Мінск, 2010. – 203 с.
19. Таразевич, Е.Г. Интертекстуальность как текстообразующий фактор в русской и белорусской драматургии конца XX – начала XXI вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.08 / Е.Г. Таразевич ; Бел. дзярж. ун-т. – Минск, 2010. – 205 с.
20. Захаренко, И.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / И.В. Захаренко [и др.] // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103.
21. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
22. Сорокин Ю.А. Цитаты как знаки прецедентных текстов / Ю.А. Сорокин, И.М. Михалева // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 2. – С. 13–25.
23. Колас, Я. Збор твораў : у 20 т. / Я. Колас. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – Т. 13: трылогія «На ростанях», кн. 1, 2. – 457 с.
24. Колас, Я. Збор твораў : у 20 т. / Я. Колас. – Мінск : Беларус. навука, 2011. – Т. 14: трылогія «На ростанях», кн. 3. – 429 с.
25. Макаёнак, А. Выбраныя творы : у 2 т. / А. Макаёнак. – Мінск : Маст. літ., 1980. – Т. 1: П'есы – 384 с.
26. Лотман, Ю.М. Избранные статьи : в 3 т. / Ю.М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – Т. 1: Статьи по семиотике и топологии культуры. – 479 с.
27. Куляшоў, А. Дарогі : вершы, паэмы / А. Куляшоў. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 318 с.
28. Островский, А.Н. Пьесы / А.Н. Островский. – Мінск : Беларус. навука, 1998. – 507 с.
29. Макаёнак, А. Выбраныя творы : у 2 т. / А. Макаёнак. – Мінск : Маст. літ., 1980. – Т. 2: П'есы. – 376 с.
30. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987. – Т. 1: Вершы, паэмы. – 431 с.
31. Каваленка, В. Падвышанае неба / В. Каваленка. – Мінск : Маст. літ., 1978. – 336 с.
32. Кусянкоў, М. Явар з калінаю / М. Кусянкоў. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 303 с.
33. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 5 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1998. – Т. 5: Вершы, пераклады (1930–1942). – 278 с.

34. Мокиенко, В.М. Словарь крылатых слов и выражений Пушкина / В.М. Мокиенко, К.П. Сидоренко. – СПб. : Фолио – Пресс, 1999. – 752 с.

35. Яковлев, А.И. Интертекст в романе А. Белого «Петербург»: структура, семантика, функционирование : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А.И. Яковлев ; Ярославский гос. пед. ун-т. – Ярославль, 2011. – 262 с.

Bachkova S.U. Intertextual Units in the Language of Belarussian Fiction

The distinctive feature of the Belarussian Fiction of the XXth century is the usage of the intertextual units where the values of russian and world culture are represented. The intertextual unit expresses intertextual connection. It is a renewal unit, it is characterised by the degree of its correlation with the source. The main criterion of intertextual units differentiation is their popularity with all the representatives of linguacultural community, as well as their topicality and constant renewal in the speech. The intertextual units are also differentiated by their origin and reflect the features of national discourse. They are language forms and are represented by structural language units. The majority of the intertextual units are introduced into texts with special functional matters.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 10.06.2013